

Стеfінів Л.Д.

(Україна, м.Івано-Франківськ)

аспірант Прикарпатського національного
університету ім. В.Стеfаника

Stefiniv L.D.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

В статті розглядаються основні види роботи, організовані на базі народознавчого матеріалу на уроках освітньої галузі «Мова і література» початкової ланки освіти.

Ключові слова: народознавчий матеріал, розвиток мовлення, збагачення словникового складу мови

Актуальність теми. У сучасній педагогіці, у суспільній свідомості, у практичній діяльності вчителів усе сміливіше і наполегливіше з'являються думки про необхідність нового розуміння ролі та місця культурної спадщини народу в школі, його виховних та пізнавальних функцій. Із реформами початкової освіти, які вступили в дію із цього навчального року, та прийняттям нового Державного стандарту початкової освіти, основними завданнями надалі залишаються забезпечення соціально-культурного розвитку особистості та громадянської компетентності. В першу чергу, можливість їх реалізації забезпечує освітня галузь «Мови і літератури» початкової ланки освіти. Таким чином, здобутки українського народу, що мають високий рівень виховного потенціалу та сприяють забезпеченню освітніх цілей, не втрачають своєї актуальності.

Формулювання мети статті. Дана стаття присвячена проблемі використання культурної спадщини народу для забезпечення навчально-виховних цілей в початковій ланці освіти, його навчальному потенціалу в освітній галузі «Мова і література».

Виклад основного матеріалу. Ознайомлення з науковими дослідженнями, аналіз сучасної шкільної практичної діяльності розкривають існуючі протиріччя між виховними можливостями народознавчого матеріалу та його застосуванням у шкільному навчально-виховному процесі. Сформована в загальноосвітніх школах система виховання та навчання учнів не відбиває повною мірою комплекс завдань, вирішення яких необхідно сьогодні з метою виховання та всебічного розвитку школярів.

Проаналізувавши ряд підручників, укладених на основі навчальних програм, що на даний момент чинні для освітнього процесу в 2-4 класах, спостерігається тенденція недостатньої кількості завдань та вправ для вивчення й засвоєння матеріалу із використанням народознавчих елементів. Насамперед застосування таких видів вправ є актуальним на уроках рідної мови, адже вони сприятимуть не лише активному розвитку зв'язного мовлення молодшого школяра, але й виконуватимуть виховну функцію духовного розвитку дитини та розширення знань про свою країну, свій рідний край.

Саме тому було проведено дослідження на базі початкових класів, метою якого було введення в навчальний процес такої серії завдань та вправ. Основна увага була зосереджена насамперед на ефективність використання такого роду завдань на уроках рідної мови для активного розвитку зв'язного мовлення школярів.

Варто зазначити, на сучасному етапі розвитку методики української мови в початковій школі як галузі методики викладання дисциплін початкової ланки освіти питання використання народознавчого матеріалу не втратило своєї актуальності та активно розробляється вченими-методистами. Відомі наукові праці кандидата педагогічних наук Н.Ю. Рудницької, яка в своїх працях наголошує насамперед на необхідність введення краєзнавчого матеріалу та його виховний потенціал; Стельмахович М.Г. акцентує на вплив етнопедагогіки в процесі навчання та виховання [6]; Ігнатенко П.Р., що теж звертається до народознавчого аспекту; Дем'янюк Т.Д., що зверталася до проблеми введення шкільного курсу народознавства в школі та ін.

Ефективність використання елементів народознавства в процесі навчання рідної мови в початковій школі досліджувалось на базі третіх класів НВК ЗШЛ №23 м. Івано-Франківська, один з яких вважався контрольним, а інший-експериментальним.

Учням пропонувались різновиди роботи з фольклорними текстами таких жанрів як казка, легенда та переказ, спрямовані на результативне засвоєння програмового матеріалу та поглиблення знань щодо духовних надбань рідного краю. Варто зазначити, що розроблені вправи мали інтегрований характер, тобто були б доцільними при використанні на інших уроках в початковій школі. Введення в навчальний процес таких видів роботи розвиває мовлення учнів, а також сприяє розвитку комунікативних якостей школяра, несе елементи виховного впливу на школяра та формування національної свідомості.

Як уже зазначалося, важливим елементом розробленої експериментальної методики стали вправи. Саме цей вид навчальної діяльності було запропоновано учням експериментального класу для виконання на уроках рідної мови. В розробці й доборі вправ враховувались психологічні та вікові особливості молодших школярів, а також вимоги нової дидактичної моделі мовної освіти: формування у них мовної і комунікативної компетенції.

Через використання вправ на основі народознавчих текстів було зроблено спробу дати основу для значного збагачення словника молодших школярів, розвинути їх мовне чуття та виробити психологічну готовність до сприйняття народознавчих матеріалів і поглиблення знань в цій сфері.

Пропоную розглянути використані види вправ, впроваджених у навчальний процес молодших школярів на уроках рідної мови відповідно до жанрових видів народознавчих матеріалів, що становили базовий зміст вправи.

Під час експерименту учням на уроках рідної мови пропонувались завдання та вправи, пов'язані із народними казками, які передбачені для вивчення за навчальними підручниками «Читанка» 3 класу, рекомендованими Міністерством освіти і науки України (зараз Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України), та тими, з якими вони мали змогу ознайомитись самостійно.

Так, як казка є найбільш відомим дітям зразком народознавства, пропонувались різноманітні види роботи з її текстами, спрямовані перш за все на засвоєння програмового матеріалу з рідної мови, розвитку зв'язного мовлення

та виховання національної свідомості молодшого школяра. Варто зауважити, що зразки народної казки вивчаються на уроках читання згідно навчальної програми. Відповідно, це підштовхнуло для розробки інтегрованих завдань, що сприяли б не тільки засвоєнню вивченого матеріалу з рідної мови, але й паралельно закріпленню одержаних знань на уроках читання.

Основними видами роботи із казкою під час експерименту стали драматизації уривків казок, створення проблемних ситуацій, асоціативних ланцюжків, навмисна зміна сюжетної лінії чи вправа «А що дали? Продовжуємо мандрівку з героями». Дані види роботи сприяли розвитку логічного та абстрактного мислення дитини, емоційності мовлення, вміння аналізувати.

Робота з текстом казки продовжувалась на уроках рідної мови. Час проведення експерименту дав змогу проектувати завдання з однієї дисципліни на іншу – фактично проводити інтегровані заняття, під час яких пропонувалися різноманітні види завдань, що базувались на конкретному тексті казки, яка вивчалась на той період за програмою.

Наведемо кілька прикладів можливих видів роботи з казкою, що були запропоновані учням під час вивчення казки «Рукавичка».

При повторенні вивченого матеріалу учням пропонувалася робота з творчим диктантом, де було поставлено завдання записати героїв казки в алфавітному порядку. Дана вправа сприяла засвоєнню змісту казки, а також закріплювала знання правильного написання назв тварин (орфограми ненаголошені е та и, велика літера в назвах тварин-героїв казок та ін.). Також цей вид роботи доцільно проводити під час вивчення теми «Звуки і букви. Алфавіт. Розташування слів в алфавітному порядку».

Ще одним видом роботи було відновлення деформованого тексту та визначення частин тексту. Важливо в даному завданні забезпечити яскраву наочність. Дітям було запропоновано скласти частинки рукавички, яка й утворювала текст. В даному випадку зображення стало своєрідною допомогою у вирішенні завдання, а також було враховано психологічні особливості віку даної групи дітей.

Як відомо, урок не може бути без елементів розвитку творчого мислення дитини. При введенні вправ було також враховано необхідність активізації творчості молодшого школяра. Саме тому під час уроків рідної мови в даній групі дітей пропонувались завдання проблемного характеру, що спрямовувались й на розвиток усного мовлення школяра, творчої уяви.

При роботі над текстом казки «Рукавичка» в даній групі дітей виконувалися такі завдання:

□ Придумати кінцівку казки, якщо : дідусь йшов до лісу без собаки; якщо б дідусь не повернувся, щоб знайти рукавичку; якщо б рукавичка розірвалась тощо.

□ Відповісти на ряд запитань, спрямованих на активізацію уяви молодшого школяра та вміння аналізувати одержану інформацію типу: як би ви назвали героїв казки «Рукавичка», чому дід йшов з собачкою до лісу, чи дійсно рукавичка може бути хорошим житлом для тварин тощо. Дані питання можуть слугувати як темами усних, так і письмових розповідей.

Наприклад, при вивченні учнями казки відомої під назвою «Колосок» або «Півник і двоє мишенят» доцільно план переказу казки побудувати на основі

прислів'їв та приказок, що допомагають пригадати події :

1. Хто рано встає, тому Бог дає (характеристика героїв казки).
2. Доки батько копу жита змолотив, то син обувся (розповідь про дії

Півника та мишенят при необхідності обмолотити колосок).

На вітер надіятися –Як єсть на розчину, то стане на заміс (Півник замішує тісто).

Не роздавши крашанки, не спечеш яєчні (працьовитість Півника).

Голод розуму учить (наука для мишенят).

Введення народознавчих елементів до змісту вправи є найменш проблематичним для вчителя під час процесу навчання. Наприклад, при вивченні теми «Речення. Головні слова у реченні» педагог може підібрати речення з улюблених казок учнів, таким чином зацікавивши їх; під час роботи над інтонацією, експресивністю міміки та жестів згодяться елементи народної драми, діалоги з текстів казок, легенд, переказів і т.п.; Використати народознавчі елементи буде доцільно й на уроках математики – для умови задач вчителю також доцільно звернутись до фольклорних надбань та інших галузей народознавства (загадки, прислів'я, казки, родинні традиції).

Перш за все було помічено ефективність даної роботи в сфері запам'ятовування послідовності дій казки та удосконалення вміння передавати сюжет. Народна казка стала яскравим об'єктом пошуку на уроках рідної мови слів-предметів, ознак та дій, при роботі з темою речення, проводилась пошукова робота типів речень в даній казці, доцільним було використання казки й під час вивчення теми «Текст» (поділ тексту на зачин, основна частина і кінцівка)[1;2].

Отже, як бачимо, робота з текстом казки має доволі широкий спектр видів його опрацювання. Експеримент довів, що на уроках в початковій школі ефективним є інтегровані види роботи (поєднання вивченої теми на уроці читання та рідної мови), що сприяють активізації творчих процесів, розвитку зв'язного мовлення школяра, логічного та абстрактного мислення, а також сприяють закріпленню вивченого матеріалу.

Види робіт з легендами на уроках рідної мови були подібними до видів роботи з казкою. Та в даному випадку більшої уваги приділялося розвитку мовлення та аналізу одержаної інформації учнями. При використанні легенди доцільним було проведення бесід, диспутів, де діти мали змогу висловити своє бачення почутого та запропонувати свою версію трактування легенди.

Крім зазначених вище видів роботи з легендою учням пропонувалося проблемне питання, відповідь на яке вони шукали при безпосередньому прослуховуванні тексту. Даний вид спрямовувався на активізацію мислення та розвиток уваги учнів. Наприклад, при роботі з легендою про річку «Дністер» учням пропонувалося відповісти, чи добрі справи робив потічок, поки шукав шлях до моря. Таким чином, діти також мали можливість висловити свої думки та визначити роль води в житті людини.

Підібрані легенди про явища природи акцентували увагу на родинних стосунках. Таким чином робота з даними текстами також сприяли й моральному вихованню школяра, обґрунтуванню важливості сім'ї для кожного, взаємодопомоги та ін..

На закріплення вивченого матеріалу було зорієнтовано теж ряд завдань.

Насамперед було проведено роботу в групах на закріплення знань про назви предметів. Даний урок ґрунтувався на матеріалах легенд, які мали змогу прослухати за час експерименту учні. Урок проводився у формі конкурсу-змагання. Молодшим школярам було запропоновано підібрати якомога більше предметів-асоціацій до слова «Сонце» (легенда «Чому сонце буває сумне»). Кожна група утворювала власне сонечко, на промінчиках якого й розміщувались слова-асоціації. Ще один вид творчого завдання – створення речення із запропонованих слів. Також було завдання, спрямоване на розвиток вмінь учнів застосування міміки та жестів для спілкування – використання елементів пантоміми.

Після проведених видів робіт можна було спостерігати позитивну тенденцію розвитку емоційності мовлення, уваги, абстрактного мислення. Усвідомлення школярами запропонованих легенд та розвиток вмінь аналізувати одержану інформацію спостерігалася й під час інших уроків, адже неодноразово діти наводили приклади чи уривки з легенд, що стосувалися конкретного випадку.

Як відомо, наш край славиться насамперед спогадами про відомого опришка, захисника бідних та знедолених, Олексу Довбуша. Відповідно оминати увагою цю постать неможливо. У ході експерименту учням пропонувалося ознайомитись з кількома легендами про Олексу Довбуша, а саме «Камінь Довбуша», «Довбушева криниця», «Скарби а Довбушевих коморах під Кринтою» та переказом «Довбушева доріжка». Ввівши в програму вивчення дані перекази, відбувається закріплення знань учнів в сфері диференціації неказкових жанрів прози (легенд та переказів). Невипадковим є підбір саме переказів про народного месника, адже враховувались вікові та психологічні особливості молодших школярів, зацікавлення котрих викликають пригодницькі розповіді із наведенням прикладів героїчних вчинків. Подані перекази також є невеликими за обсягом, що сприяє кращому запам'ятовуванню змісту та уникнення розсіювання уваги дітей під час вивчення даних творів.

На уроках рідної мови перекази про даного персонажа сприяли розвитку в дітей навичок побудови тексту-опису, закріплення вмінь написання великої літери.

Завдяки поданим переказам було досягнуто таких результатів: активізувався розвиток мовленнєвих здібностей учнів даної групи, тексти сприяли вивченню нових тем, стали джерелом прикладів до теми «Види речень», «Текст. Види тексту. Текст-опис». У даній групі спостерігалася тенденція створення нового образу для наслідування, яким став Олекса Довбуш.

Таким чином, введення легенд та переказів рідного краю є особливо важливим компонентом виховання свідомого громадянина держави, поваги до культурних надбань народу в молодшого школяра, а також забезпечує розвиток ідеї збереження в пам'яті людей відомостей про героїчні вчинки історичних постатей, котрі боролися за свій край та ставали на захисті його жителів.

Висновки. Отже, суть запропонованих видів роботи із народознавчим матеріалом на уроках в початковій школі полягає у вдосконаленні традиційної методики викладання української мови через виконання спеціально розроблених вправ. Також проведене дослідження показало, що творчі завдання з елементами усної народної творчості не лише забезпечують ознайомлення учнів із культурними надбаннями рідного краю, але й сприяють розвитку абстрактного мислення та

креативності ідей молодших школярів. Використання таких вправ, окрім того, що розвивають мовлення молодших школярів засобами рідної мови, народознавчих матеріалів, сприяють також реалізації виховної цілі навчання. Це здійснюється через засвоєння усної народної творчості, а, отже, відбувається і формування національної свідомості молодшого школяра, його громадянської позиції, вміння цінувати культурні надбання рідного краю.

Література:

1. Білецька М.А., Вашуленко М.С. Рідна мова: Підручник для 3 класу Ч. I.-К.: Освіта, 2006.-128 с.
2. Білецька М.А., Вашуленко М.С. Рідна мова: Підручник для 3 класу Ч. II.-К.: Освіта, 2006.-128 с.
3. Кучинський М. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання // www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=482
4. Особливості роботи над казкою// myclass.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=353&Itemid=97
5. Прокопова, О.П. Жанрові особливості народних казок та методика вивчення їх у школі / О. П. Прокопова // Українська література в загальноосвітній школі. – № 2, 2002. – С.22-26.
6. Українознавство в національній школі /За ред. М.Г.Стельмаховича. – Івано-Франківськ.,1995